

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Студенки 2 курсу, 5 групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Комерційне
право»

Рей Катерини
Миколаївни

Науковий керівник
к. псих. н.,
доцент

Можайкіна Олена
Станіславівна

Гарант освітньої програми
д. юр. н.,
доцент

Мазараки Наталія
Анатоліївна

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ СПОРІВ	6
1.1. Історія становлення інституту альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів	6
1.2. Поняття та принципи альтернативних методів вирішення господарсько- правових спорів	10
1.3. Види альтернативних способів вирішення правових спорів	20
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ СПОРІВ	29
2.1. Правове регулювання альтернативних методів вирішення господарсько- правових спорів в Україні.....	29
2.2. Зарубіжний досвід застосування позасудових способів вирішення господарсько-правових спорів	40
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Актуальність теми. У багатьох випадках при виникненні конфлікту суб'єкти підприємницької діяльності в Україні вирішують його у судовому порядку, хоча альтернативні способи вирішення спорів мають ряд переваг і давно вже практикуються в різних країнах світу. Доступність, конфіденційність, економія часу та матеріальних витрат, пошук найбільш оптимального рішення для всіх сторін конфлікту – основні орієнтири, які визначають пріоритет позасудових методів вирішення спорів. На разі в Україні немає достатнього їх нормативно-правового підґрунтя. Водночас інтерес до таких методів зростає, що зумовлює актуальність дослідження альтернативних способів вирішення спорів.

Впровадження альтернативних способів вирішення спорів у нашій правовій системі актуалізується в основному у контексті необхідності гармонізації вітчизняного законодавства. Незважаючи на самостійний статус в єдиній (загальній) системі вирішення юридичних спорів, альтернативні способи не є повністю незалежними від державного правосуддя. Зазначені два напрями нерозривно взаємозв'язані, органічно доповнюють один одного і не конкурують між собою. Альтернативна система є своєрідним вираженням розробленої в межах правової науки так званої «конвергенційної» форми припинення юридичних конфліктів (спорів). Історичний досвід використання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в багатьох розвинутих країнах світу підтверджує його високу ефективність.

Окремі аспекти формулювання змісту альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів та їх принципів досліджуються у працях Н. Бондаренко-Зелінської, Н. Вознюка, З. Красіловської, Я. Любченко, Н. Мазаракі, О. Можайкіної, Т. Подковенко, О. Шевчука, Т. Шинкар, В. Яковлева та ін.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є визначення правових засад використання альтернативних способів вирішення спорів у вітчизняній та зарубіжній правовій практиці.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути історію становлення інституту альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів;
- дослідити поняття та принципи альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів;
- визначити види альтернативних способів вирішення правових спорів;
- охарактеризувати правове регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід застосування позасудових способів вирішення господарсько-правових спорів.

Об'єктом дослідження є процес формування правових механізмів застосування альтернативних способів вирішення господарсько-правових спорів.

Предметом дослідження є альтернативних методів вирішення господарського-правових спорів.

Методи дослідження. Дослідження здійснюється за допомогою загальнонаукових методичних прийомів (аналіз, синтез, індукція і дедукція) та спеціальних (історико-логічний) методів. Загальнонаукові методи використовуються у процесі обґрунтування теоретико-методологічних положень змісту та форм альтернативних способів вирішення (визначення змісту та особливостей альтернативних способів вирішення спорів, обґрунтування механізмів застосування методів АВС та методів формування сприяння їх використанню як альтернативи судовим розглядам). Спеціальні методи використовуються для визначення особливостей заходів правового характеру, що стимулюють процес розвитку альтернативних способів вирішення спорів.

Наукова цінність роботи полягає у розробці пропозицій по вдосконаленню правових механізмів застосування альтернативних способів вирішення господарсько-правових спорів.

Публікації. Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Поняття та принципи альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення підприємницької діяльності». - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 165-172.

Практичною цінністю роботи є те, що теоретичні положення, сформульовані на підставі дослідження та практичні рекомендації сприятимуть удосконаленні законодавства України та подальшому нормативно-правовому регулюванню у сфері позасудового вирішення господарсько-правових спорів. Також результати проведених досліджень можуть бути використані для підвищення правової культури суспільства, що зробить процес врегулювання спорів між суб'єктами більш зручним та економічним.

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, які містять п'ять підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 61 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

1.1. Історія становлення інституту альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів

Інститут альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів має давню історію, яка сягає у період до кількох тисяч років назад. Наведені методи вирішення спорів знаходили своє використання, коли звичайні переговори між суперниками не давали бажаного результату. Для урегулювання конфліктних ситуацій залучалася третя, нейтральна сторона [66, с. 61].

Першими, хто став вдаватися до подібних методів примирення, були жерці і вожді, які таким чином зупиняли вбивства і насильство, що загрожували всьому племені. Альтернативні методи вирішення спорів офіційно вперше згадуються в Стародавньому Римі [63, с. 12]. У договорах були встановлені правила, відповідно до яких позови в торговельних суперечках підлягали вирішенню суддею одноосібно при непарному числі присяжних. На ранньому етапі розвитку римського права в судових процесах найчастіше «всі присяжні виступали по відношенню до сторін виключно як приватні особи (*judex privatum*), а не як представники влади, які володіють силою державного примусу». При цьому приватний суддя оцінював докази і виносив конкретне рішення (*judicium*) в наміченій судовим магістратом сфері. У найбільш явному і поширеному вигляді альтернативні методи почали використовуватися в Італії при вирішенні морських торгових конфліктів [66, с. 59].

В сучасних умовах способи альтернативного вирішення спорів виникли і почали розвивалися на початку 60-70 років ХХ ст. у країнах із англосаксонською правовою системою [72, с. 62]. Альтернативні методи вирішення спорів розглядались як ефективні засоби для цивільного судочинства, своєрідного «неформального (приватного) правосуддя». Надалі альтернативні процедури

поступово стали невід'ємною складовою правового життя та отримали подальший розвиток з континентальною (європейською) правовою системою – Франції, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, Італії, Німеччині, Австрії тощо [72, с. 220]. Активне використання альтернативних методів вирішення спорів вперше почалося в США для позначення гнучких і неформальних процедур врегулювання конфліктів. Нині він є усталеним і широко застосовується не лише в правовій науці, а й у законодавстві багатьох країн. Багато хто з дослідників називає 1976 р. роком початку впровадження сучасної форми альтернативних способів вирішення спорів, оскільки саме тоді проявився взаємозв'язок цих методів з судовою системою США. У 1976 р. відбулася конференція, що окреслила основні напрямки та перспективи розвитку альтернативних методів вирішення спорів. Зміст альтернативного підходу полягав у виході за рамки лише судових слухань. Відповідно до такої концепції такі підходи як медіація або арбітраж могли вільно використовуватися на ранніх стадіях конфлікту [30, с. 202].

В американській правовій системі і сьогодні істотну правотворчу роль відіграють неформальні альтернативні способи вирішення спорів, які не вимагають проведення судового провадження, участі судді та суду присяжних. Відповідно до проведеного в США аналізу справ, в яких вартість шкоди перевищувала 1000 доларів США, лише одна з десяти з них була відправлена до суду, і близько двох наступних з десяти були вирішені рішенням суду без необхідності проведення слухання справи (наприклад, позасудове вирішення, відхилення позову, прискорена процедура). Дві третини були врегульовані попередньо укладеними угодами. У цих же дослідженнях зазначається, що тільки один позов щодо відшкодування збитків з десяти подається до суду [25, с. 86-87].

У 90-х рр. англійська аббревіатура ADR зробила по-справжньому міжнародну кар'єру. Сьогодні цей термін є офіційним і широко застосовується не тільки в правовій теорії, але і в законодавстві багатьох держав. Деякі країни намагалися замінити її національними відповідниками, такими як MARC (les

modes alternatifs de resolution des conflits), або RAD (reglement alternatif des differends) у Франції та в канадійському Квебеку, або ACR (aussergerichtlichen Konfliktregelung) у Німеччині, але ці спроби не набули такого визнання та сприйняття світовою спільнотою [20].

Форми ADR не можуть порушувати право на суд і абсолютно не спрямовані на пониження ролі правосуддя, вони призначені для доповнення механізмів судочинства. Загалом альтернативні підходи можна визначити як мирні способи вирішення конфліктів та спорів на основі ідеї досягнення згоди і знаходження компромісу при вирішенні конкретної конфліктної ситуації. Важливо пояснити, що «альтернатива» - це те, що дає більшу свободу сторонам і гнучкість у формуванні власної позиції у конфліктній ситуації [28, с. 82].

Варто зауважити, що можна розглядати можливість розробки альтернативних методів вирішення спорів у трьох моделях [36, с. 130]:

- перевага, зумовлена культурою;
- еволюція правової системи;
- імплементація способів ADR з інших правових систем.

Особливу увагу слід звернути на позитивний досвід застосування різних моделей ADR, беручи до уваги рішення та тенденції Європейського Союзу. Розвитку ADR у європейських державах, безумовно, сприяло зростаюче усвідомлення того, що механізми альтернативного врегулювання спорів, є інструментом, який покращує доступ до правосуддя в різних сферах повсякденного життя [19].

Сьогодні спостерігається практично повсюдне використання і активізація практики застосування альтернативних процедур як інноваційного підходу до припинення юридичних спорів. Водночас історичні та правові традиції, соціальні та економічні умови справляють істотний вплив на сучасний стан і перспективи розвитку цього напрямку в кожній окремій країні [72, с. 220].

Що стосується України, то більше двадцяти років тому в Україні вживаним став термін «медіація» як один з альтернативних способів врегулювання спорів. Саме тоді почали створюватися перші громадські організації, які почали навчати

медіаторів, задля впровадження медіації та інших примирних процедур в суспільну практику, вчені та науковці почали здійснювати дослідження проблемних аспектів альтернативних способів врегулювання конфлікту. Лише з 2004 року стали активно проводитись експерименти щодо використання медіації для вирішення правових спорів, що перебувають в судовому провадженні [71, с. 79].

Сучасний етап розвитку процедур примирення характеризується низкою особливостей, пов'язаних із науково-технічною революцією, зростанням кількості населення і, як наслідок, ускладненням суспільних відносин. Тому наразі можна виділити такі основні тенденції розвитку медіації [73, с. 86]:

1. Медіація перетворилась в окремий правовий напрямок. Розширились межі для можливого використання медіації. Так, в сучасних умовах в якості медіаторів можуть бути нейтральні особи відповідної кваліфікації. Раніше медіатори могли бути лише особи, які малий високий соціальний статус і внаслідок цього наділені повноваженнями для винесення обов'язкового для сторін рішення [73, с. 87].

2. Значно розширилася сфера медіації. Зокрема, вона не обмежується певним видом конфліктів, її проведення, по суті, можливе в будь-яких спорах. Як спосіб альтернативного врегулювання спорів медіація може застосовуватись в різних галузях права, насамперед у врегулюванні суперечок, сутність яких регламентується диспозитивними нормами права. Найчастіше сферою дії нормативних актів щодо медіації є цивільне право, сімейне право, фінансове й торгове право, екологічне право, трудове право. Медіація також часто застосовується у вирішенні корпоративних спорів. Останніми роками також спостерігається тенденція застосування медіативних процедур у кримінальному судочинстві, що втілюються в інституті мирових угод [73, с. 87].

3. Виникають нові ефективні моделі медіації. Тепер умови врегулювання спору ґрунтуються на інтересах сторін. Переважає прагматичний підхід: більшість дослідників і практиків вважають, що метою примирних процедур є

не справедливості чи матеріальна істина, а доцільність, вигода для сторін спору [73, с. 87].

Отже, під АВС слід розуміти спосіб позасудового впливу на конфлікт, метою якого є усунення протиріччя між сторонами конфлікту або мінімізація негативних наслідків конфлікту для його учасників. Загалом альтернативні підходи до вирішення спорів можна визначити як мирні способи вирішення конфліктів та спорів на основі ідеї досягнення згоди і знаходження компромісу при вирішенні конкретної конфліктної ситуації. Необхідність розробки альтернативних методів вирішення спорів також свідчить про пошук нової правової моделі, що відповідатиме динамічним змінам, що відбуваються у соціальному та економічному житті нашого суспільства.

1.2. Поняття та принципи альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів

Судова система була і залишається основним способом захисту та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів осіб. Зокрема ст. 124 Конституції України регламентує, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами [1]. Проте враховуючи недосконалість судової системи, все більшої популярності набувають позасудові методи вирішення господарських спорів.

Розглянемо різні думки науковців щодо визначення змісту поняття альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів.

Т. Шинкар під альтернативним вирішенням правових спорів розуміє як право вибору будь-якого не забороненого законом способу вирішення спору і врегулювання конфлікту самими суб'єктами спірних правовідносин виходячи з конкретної ситуації [72, с. 220-221]. Однак, на нашу думку, наведене визначення не повністю розкриває поняття альтернативного вирішення спорів. З визначення не зовсім зрозуміло, альтернатива чому мається на увазі в даному випадку. Також, з наведеного визначення до не заборонених законом способів

врегулювання спорів, які можуть бути використані самими суб'єктами спірних правовідносин, можна віднести і демонстрації, мітинги, збори.

Н. Бондаренко-Зелінська визначає альтернативне вирішення правових спорів (Далі – АВС) як сукупність прийомів і методів позасудового їх врегулювання, у результаті застосування яких сторони, що сперечаються, укладають взаємоприйнятну угоду [23,с. 159]. Відповідно до даного підходу, АВС є системою взаємозалежних дій сторін та інших осіб по розгляду спору, спрямованих на його позасудове врегулювання або дозвіл з використанням примирних чи інших незаборонених процедур [23,с. 160].

З. Красіловська відзначає, що АВС – це не заборонений законом приватний спосіб розв'язання спору або врегулювання конфлікту відповідно до конкретної ситуації [41, с. 26]. Авторка звертає увагу на певну синонімічну близькість формулювань методів, засобів, форм та процедур АВС, що окреслюють певний порядок вирішення спору або врегулювання конфлікту. Водночас, на нашу думку, розгляд даних понять як синонімів може бути необґрунтованим, адже кожна з перелічених категорій має власну специфіку.

Відповідно до підходу, запропонованого Т. Подковенко, АВС можна розглядати як сукупність прийомів і способів вирішення спорів між учасниками підприємницької діяльності поза системою арбітражних судів і в рамках цивільного судочинства до початку судового розгляду [57, с. 37]. На думку автора, АВС, будучи за своїм змістом системою прийомів, засобів та методів альтернативного вирішення конфліктних ситуацій у правовідносинах між сторонами, має відповідати завданням правосуддя, гарантуванню захисту прав та інтересів сторін і зростанню результативності розв'язання складних судових суперечок. У доповнення до даного підходу, О. Шевчук відзначає, що альтернативні способи дозволяють усьому населенню використовувати додаткові, більш гнучкі, такі, що будуть підходити обом сторонам методи подолання суперечностей. Ці способи є додатковою гарантією реалізації конституційного права на вибір адекватного та зручного шляху вирішення спору з метою захисту прав та законних інтересів [71, с. 79].

На увагу заслуговує визначення О. Можайкіної, яка здійснила ґрунтовний аналіз наукової літератури та нормативно-правових актів, що дало їй можливість сформулювати власне визначення медіації, під яким вона розуміє структуровану добровільну та конфіденційну процедуру позасудового врегулювання спору (конфлікту), в якій медіатор (посередник) допомагає сторонам у розумінні їхніх інтересів та пошуку ефективних шляхів досягнення взаємоприйняттого рішення [52, с. 56].

Я. Любченко також здійснював досить поглиблені дослідження правової природи та специфіки застосування АВС [45, с. 334]. Він відзначив, що АВС являють собою широку систему заходів, за допомогою яких сторони можуть вирішити правовий спір, не звертаючись до суду чи інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування. На думку автора, наведений вид вирішення правових спорів набув широкої популярності в розвинених зарубіжних країнах. В Україні, в міру становлення її правової системи, АВС набуває все більшої ваги та все частіше використовується як ефективна альтернатива судовому порядку вирішення правових спорів. Однак, все ж таки практика використання АВС в Україні ще не набула тих ознак, які б дозволяли використовувати її як стандартний варіант розв'язання конфліктних ситуацій між сторонами. На думку Я. Любченко [45, с. 335], АВС притаманні наступні ознаки: недержавний характер; договірний характер застосування, що базується на взаємоузгодженому визначенні процедур та виконанні прийнятих рішень; універсальність (за допомогою АВС можуть вирішуватися спори між фізичними, юридичними особами, міжнародними організаціями, державами, союзами держав); правовий характер (застосовуючи АВС можна вирішити як вже існуючі, так і потенційно можливі спори, які базуються на правах або обов'язках визначених правом) гнучкість (різноманіття прийомів, засобів, варіативність процедур, самостійне визначення сторонами умов та порядку їх здійснення); конфіденційність (участь у вирішенні спору беруть виключно сторони процесу та запрошені особи. Така система ознак АВС на нашу думку є правильною, але не повною. Вважаємо, що обов'язково слід виділяти також добровільність, адже

саме це відрізняє їх від судового процесу: сторони самі погоджуються та обирають найбільш прийнятний для них спосіб вирішення спору.

В. Яковлєв дав наступне визначення альтернативних способів врегулювання суперечок: «сукупність процедур і правил, заснованих на принципах добровільності, справедливості, відсутності владного елемента, розроблених або застосовуваних сторонами спору для вирішення юридичного конфлікту без звернення до судових органів» [73, с. 86]. У наведеному визначенні вірно зазначається альтернативний судовому характер вирішення спорів. Можна помітити, що автор в одному визначенні поєднує поняття правил та норм. Оскільки правила, на думку вченого є нормами та процедурами, то це призводить до невиправданого розширення поняття альтернативного вирішення спорів. Крім того, видається недоцільним введення в визначення альтернативного вирішення спорів принципів, яким воно повинно відповідати. Це можна розглядати не зовсім виправданим варіантом, що обмежує можливості сторін у вирішенні конфлікту. Досить часто прийняті компромісні варіанти виходу з конфлікту є несправедливими, але самим своїм існуванням задовольняють інтереси сторін більше, ніж перебування в стані конфлікту в очікуванні справедливого судового рішення.

Таким чином, у всіх наведених формулюваннях прослідковується певне протиставлення альтернативних способів вирішення спорів та судового їх врегулювання. Аналіз поглядів різних науковців до визначення змісту АВС дає підстави стверджувати про виокремлення двох підходів. Перший підхід, що передбачає характеристику АВС як способу врегулювання спорів, характерний для більшості науковців – в Н. Бондаренко-Зелінської, Т. Шинкар, З. Красіловської, Т. Подковенка, О. Шевчука та ін. Елементи процесуального підходу характерні для поглядів О. Можайкіної, Я. Любченка, В. Яковлєва та ін.

На наш погляд, при формулюванні АВС доцільно дещо іншим чином розставити акценти. Так, вирішення правового спору розглядається науковцями у площині суб'єктивного права. В той же момент вирішення спору може вважатися як певна цінність, яка визначається альтернативними можливостями

використання позасудових методів врегулювання конфліктних питань. Тому можна дати наступне, досконале на наш погляд, визначення для АВС – це спосіб позасудового впливу на конфлікт, метою якого є усунення протиріччя між сторонами конфлікту або мінімізація негативних наслідків конфлікту для його учасників.

Важливу увагу також варто звернути на світову практику, яка виробила специфічний підхід до альтернативних методів вирішення судових спорів.

Значний позитивний досвід було сформовано у ході застосування різних моделей *Appropriate dispute resolution* (далі – АDR), а також «ефективне вирішення спорів» або *Effective dispute resolution* (далі – EDR), беручи до уваги рішення та тенденції Європейського Союзу. Розвитку АDR у європейських державах, безумовно, сприяло зростаюче усвідомлення того, що механізми альтернативного врегулювання спорів, є інструментом, який покращує доступ до правосуддя в різних сферах повсякденного життя.

У зарубіжній практиці поняття АDR та EDR мають наступні ознаки:

- 1) застосуються поза юрисдикційною діяльністю органів державної влади та є видом організації вирішення спорів, яка, проте, іноді пов'язується з юрисдикційною формою вирішення конфліктів у правових відносинах;
- 2) вони покликані забезпечити дотримання принципів рівності, справедливості, неупередженості та об'єктивності у альтернативних методах вирішення спорів;
- 3) процедури засновані не на ознаках змагальності, що властиво правосуддю, а на ознаках арбітрування, тобто досягнення сторонами взаємної згоди у конфліктній ситуації [28, с. 82].

Надалі варто розглянути зміст принципів АВС. З цією метою спочатку наведемо загальне розуміння змісту принципів, а потім зупинимося на характеристиці принципів АВС.

На думку В. Балуха, основні принципи права визначаються як його «наскрізні та генеральні» ідеї, в яких виражається загальна спрямованість правового регулювання. Вони конкретизують сутність права, розкривають його

соціальний характер в системі провідних, основних ідей. Принципи права несуть в собі його основне ідеологічне навантаження і таким чином виступають у вигляді своєрідного ідеологічного базису права [18, с. 12].

Можна звернутися до найбільш абстрактного визначення принципів права, запропонованого О. Шевчуком, на думку якого: «це такі основи, відправні ідеї системи права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини певної суспільно-економічної формації, є однопорядкові з сутністю права і становлять його головний зміст, мають ознаки універсальності, вищої імперативності та загальновизнаності; відповідають об'єктивній необхідності зміцнення відповідного способу правового регулювання» [71, с. 13]. На наш погляд, в даному визначенні в стислому вигляді представлено найбільш вагомими ознаки правових принципів.

Варто відмітити, що виявляється істотна змістовна близькість принципів АВС і принципів приватного (цивільного) права, що в свою чергу обумовлено застосуванням до відносин у сфері АВС і цивільних відносин одного і того ж методу правового регулювання – автономного (диспозитивного) методу.

На думку З. Красіловської, до основних принципів АВС варто віднести: 1) свободу вибору і укладення угоди про застосування способу АВС (добровільності та довірливості відносин у сфері АВС); 2) диспозитивність; 3) конфіденційність; 4) процесуальну рівність (спільне узгодження процедури АВС); 5) сприяння вирішенню спору та/або врегулюванню конфлікту (у тому числі за рахунок добровільного виконання досягнутого правового (процесуального) результату) [41, с. 26].

О. Можайкіна до принципів АВС в процесі регулювання господарської-правових спорів відносить такі: принцип власної відповідальності, добровільності, конфіденційності, нейтральності (безпристрасності), незалежності, відкритості результату, поінформованості, а також структурованості та гнучкості медіаційного процесу [36, с. 56].

В. Балух виділяє наступні групи принципів АВС: фундаментальні принципи АВС; принципи, що характеризують особливості статусу учасників

ABC; принципи, що характеризують порядок проведення процедури ABC (процедурні принципи). До першої групи належать ті принципи, реалізація яких на практиці дозволяє створити необхідні соціально-правові основи для ефективного функціонування інституту ABC, тобто знайти ті базові передумови, на яких базуються взаємовідносини у сфері ABC. До його переліку відносяться наступні принципи: самовизначення сторін, справедливості та добровільності [18, с. 12].

На нашу думку, наведена система принципів є правильною, проте не повною. Вважаємо, що до групи принципів, які характеризують порядок проведення процедури ABC слід додати принцип спеціалізації. Зокрема, Я. Любченко зазначає, що шляхом ABC можуть вирішуватися комерційні, банківські (фінансові), інвестиційні, страхові, туристичні, енергетичні, будівельні, телекомунікаційні, спори з інтелектуальної власності, корпоративні, трудові, спортивні, сімейні та інші спори. ABC характеризуються тим, що сторонни можуть обрати таку третю сторону для вирішення їхнього спору, яка буде визнаним фахівцем у конкретній сфері. Це може бути навіть інституція (наприклад, FIDIC (International Federation of Consulting Engineers) – Міжнародна федерація інженерів-консультантів, FOSFA (Federation of Oils, Seeds and Fats Associations) – Федерація асоціацій торгівлі олійними культурами, насінням і жирами, GAFTA (Grain and Feed Trade Association) – Міжнародна асоціація торгівлі зерном та кормами), або конкретна особа (арбітр, медіатор, експерт), яка володіє спеціальними знаннями [39, с. 130]. Тому вважаємо, що принцип спеціалізації є невід'ємною частиною системи принципів, адже визначає характер, галузь, сферу ABC, а в деяких випадках і третю сторону процесу.

При співставленні принципів регулювання господарсько-правової сфери, що лежать в основі застосування способів ABC, досить часто виявляється їх діаметральна протилежність. Це насамперед пов'язано з різницею в режимах правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин і правовідносин у сфері ABC. Так, наприклад, принцип гласності (публічності) цивільного процесу відповідно може бути «протиставлений» принципу

конфіденційності, який використовується за загальним правилом, в альтернативному вирішенні спорів (наприклад, в третейському розгляді, посередництві тощо), і навпаки, цей принцип АВС переплітається із загальновідомим принципом невтручання у приватне життя, на якому базується цивільне право [34]. Суворому формалізму цивільного процесу «антонімами» служать гнучкість і демократичність в диспозитивному «конструюванні» сторонами обраної ними процедури АВС; це не може не нагадувати надану цивільним правом можливість укладення договору на умовах, що визначаються самими сторонами. Принципам добровільності та договірному характеру вибору та застосування сторонами способу вирішення спорів, які використовуються в АВС, «протистоїть» обов'язковість участі сторін в порушеному цивільному процесі й цілком відповідає цивільно-правовому принципу свободи договору. Відтак, виходячи з природи АВС, варто визначити, які принципи є основними [42, с. 111].

На нашу думку, АВС має реалізовуватися на основі принципів добровільності, конфіденційності, співпраці та рівноправності сторін, неупередженості та незалежності, які є ключовими для застосування альтернативних методів врегулювання господарсько-правових спорів.

Під добровільністю слід розуміти неможливість спонукання до участі в примирній процедурі. Принцип добровільності характерний саме для вітчизняної правової системи, оскільки для багатьох іноземних правопорядків встановлено досить широкий перелік випадків обов'язкового застосування мирових процедур. Йдеться, зокрема, про право Великобританії, Австралії, Аргентини, Німеччини, Канади, Франції, Іспанії. Разом з тим, добровільність процедур АDR та EDR – це основа їх ефективності.

Неупередженість передбачає незацікавленість посередника в результаті процедури АВС. Забезпечується це, зокрема, особливими умовами угод між сторонами спору, відповідно до яких витрати на врегулювання конфліктної ситуації незалежно від її результату сторони несуть порівну. Саме необхідність забезпечення неупередженості посередника часто вважають основною

перешкодою для виконання даної функції адвокатами, які за родом своєї діяльності надають професійну правову допомогу своїм клієнтам. Неупередженість (або нейтральність) посередника має найважливіше значення для забезпечення автономії сторін при прийнятті рішення. Воля професійного посередника не повинна підміняти собою волі сторін. В основі угоди повинно бути саме розуміння та прийняття кожним учасником конфлікту рішення, в якому «результат збігся б з фактичною волею сторін договору» [40, с. 86].

У доповнення варто додати, що практично всі нормативні правові акти передбачають, що посередництво має бути неупередженим і незалежним. Неупередженість і незалежність виступають в трьох аспектах: як принцип процедури, як якість посередника, як обов'язок посередника. У законодавстві зарубіжних країн, як правило, фіксується один з вищеназваних принципів, однак ясно, що вони є тісно пов'язаними. Найчастіше законодавець не вказує наслідків порушення вимоги неупередженості та незалежності. Очевидно, що якщо упередженість або залежність посередника будуть виявлені в ході здійснення посередництва, то швидше за все воно не матиме успіху. Якщо ж дані обставини будуть виявлені пізніше, то угода сторін, укладена в результаті посередництва, може бути оскаржена в зв'язку з обманом [33, с. 138].

Конфіденційність посередництва у вирішення спорів передбачає нерозголошення інформації, отриманої посередником в ході попередніх бесід з кожною з конфліктуючих сторін, а також неможливість посилатися на будь-яку інформацію, отриману в процесі проведення процедур АВС, в суді при подальшому вирішенні спору (при невдачі процедур примирення).

У поглядах деяких вчених можна знайти виділення інших ключових принципів АВС. Так, Н. Вознюк та В. Яковлев до них відносять: повний контроль сторін за результатом процедури, неконфронтаційний характер переговорів, значне коло можливих взаємоприйнятних рішень щодо вирішення спору. Однак останні два принципи не є типовими і основоположними для АВС, тому, на нашу думку, не можуть бути віднесені до її базових принципів. Це пов'язано з тим, що процедура АВС передбачає спеціальні способи дії в разі конфронтації між

сторонами і неможливості продуктивних спільних переговорів у зв'язку з цим. Наприклад, проведення конфіденційних бесід посередника з кожною із сторін почергово, як за власною ініціативою посередника, так і з ініціативи конфліктуючих сторін [28, с. 81; 73, с. 87].

Деякі обмеження дії принципу конфіденційності містяться в проекті Закону України «Про медіацію» від 17.12.2015 р. № 3665. Інформація, отримана під час здійснення процедури медіації (примирення), є конфіденційною і не може бути розголошена медіатором (посередником) без попередньої згоди сторін. Однак якщо під час здійснення процедури примирення посереднику стало відомо про вчинення або підготовку тяжкого або особливо тяжкого злочину, він зобов'язаний повідомити таку інформацію правоохоронним органам [7].

На наш погляд, особливу увагу в умовах України варто віддати принципу конфіденційності. Даний принцип є одним з основних, що стосується ефективних процедур АВС. Умова дотримання конфіденційності сприяє більш повному розкриттю інформації сторонами в рамках процедури використання АВС, а також збереженню або відновленню дружніх відносин між сторонами. Одні держави обмежуються проголошенням даного принципу, інші конкретизують його і вказують на відповідальність, що настає у разі його порушення. В інтересах сторін принцип конфіденційності щодо процедури АВС закріплюється в праві, тому при наявності їх згоди розголошення інформації про посередництво і його результати допускається. Наслідком принципу конфіденційності є неприпустимість використання доказів, отриманих в ході посередництва, в подальшому судовому розгляді.

Таким чином, у ході дослідження було розглянуто основні підходи до визначення поняття та принципів альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів. При цьому в науковій літературі виділяється два основних підходи до визначення сутності АВС – як набору способів врегулювання спорів та як процедур з врегулювання. Дійшли висновку, що під АВС слід розуміти спосіб позасудового впливу на конфлікт, метою якого є усунення протиріччя між сторонами конфлікту або мінімізація негативних

наслідків конфлікту для його учасників. Варто відмітити, що є істотна змістовна близькість принципів АВС і принципів приватного (цивільного) права, що в свою чергу обумовлено застосуванням до відносин у сфері АВС і цивільних відносин одного і того ж методу правового регулювання – автономного (диспозитивного) методу. Визначено, що АВС має реалізовуватися на основі базових принципів добровільності, конфіденційності, співпраці та рівноправності сторін, неупередженості та незалежності посередника, які є ключовими для застосування альтернативних методів врегулювання господарсько-правових спорів.

1.3. Види альтернативних способів вирішення правових спорів

Використання альтернативних методів розв'язання господарсько-правових спорів, як було зазначено вище, має давню історію та отримало досить значний розвиток наприкінці ХХ ст. Це зумовило виникнення різних форм методів АВС, що за своєю суттю та змістом мали певні відмінності та могли використовуватися в різних конфліктних ситуаціях. Тому, визначаючи теоретичні аспекти розвитку альтернативних способів вирішення правових спорів, важливо розглянути їх класифікацію.

Змагальні методи засновані на правозастосуванні, доволі складних і детальних доказових правилах і пов'язані з вирішенням юридичних розбіжностей сторін шляхом винесення спеціально уповноваженою нейтральною третьою особою (третіми особами), що діє як суддя (арбітр), обов'язкового рішення за суттю спору. Головною змагальною процедурою у цьому випадку є арбітраж [36, с. 130]. На відміну від змагальних, примирливі способи не потребують детальної процедурної регламентації та встановлення системи доказових правил, оскільки вони базуються на врегулюванні спору самими сторонами шляхом узгодження інтересів, спільного пошуку можливих варіантів припинення розбіжностей і здійснення взаємних поступок, спрямовані на досягнення сторонами взаємоприйнятної або взаємовигідної угоди з приводу

спору, що між ними існує. До примирливих процедур належать, зокрема: переговори, медіація, незалежна експертиза щодо встановлення спірних обставин, врегулювання спорів за допомогою омбудсмена [72, с. 223].

У науковій літературі пропонується кілька класифікацій альтернативного вирішення спорів. В цілому поділ альтернативних способів вирішення спорів за видами здійснюється в залежності від суб'єктного складу [56, с. 38]:

- вирішення спору самими сторонами, без залучення спеціалістів;
- вирішення спору за участю фахівця - юридичного консультанта, який дає консультації сторонам конфлікту;
- вирішення спору за участю непрофесійного посередника, який бере на себе забезпечення переговорного процесу і допомагає сторонам у вирішенні спору;
- вирішення спору за участю професійного посередника, який бере на себе забезпечення переговорного процесу і в разі, якщо сторони не можуть прийти до рішення, може винести рішення щодо спору самостійно [56, с. 38].

В зарубіжних країнах класифікація видів альтернативного вирішення спорів проводиться в залежності від участі третьої особи та її функцій: переговори, посередництво, арбітраж. Специфіка європейського підходу полягає в тому, що арбітраж не вважається різновидом альтернативного вирішення спорів, а розглядається в якості третього способу врегулювання спору – *sui generis* [60, с. 62].

В країнах з системою римського та англосаксонського права (США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Франція, ФРН тощо) класифікація способів альтернативного вирішення спорів, що застосовуються в рамках судового розгляду, була здійснена відповідними правовими інститутами, які приймають участь у процесах законотворення. В рамках реалізації методів АВС в цих країнах виділено полегшуючі, консультативні та ідентифікаційні процедури (*facilitative, advisory, determinative*). У полегшуюючих процедурах бере участь третя сторона, що не виконує консультативної функції або не відіграє визначальної ролі і сприяє проведенню процедури врегулювання

(посередництво, примирення і сприяння). В консультативних процедурах бере участь третя сторона, яка розслідує суперечку і дає рекомендації щодо фактів і можливих варіантів її врегулювання (розслідування, оцінка справи і обговорення спору (dispute counseling). В ідентифікаційних процедурах бере участь третя сторона, яка розслідує умови спору і виносить рішення, яке потенційно забезпечено примусовим виконанням (звернення до суду (adjudication) і арбітраж) [40, с. 29].

Однак незалежно від обраної в тій чи іншій країні класифікації можна перерахувати найбільш поширені види процедур, такі як: переговори без посередників; переговори за участю посередника (facilitated negotiation або facilitation); арбітраж, або третейський суд; посередництво (mediation); доарбітражне провадження; незалежний висновок експерта (expert determination); міні-розгляд (mini-trial); провадження з примирення (conciliation); приватний суд (private judging); «Суд з безліччю дверей» (multi-door courthouse); судові конференції (settlement conference); переговори за допомогою комп'ютерних програм і т. п. [60, с. 63].

Пропонуємо розглянути деякі найбільш поширені методи альтернативного вирішення господарського-правових спорів.

1. Переговори. Переговори являють собою прямий контакт сторін спору, спрямований на вироблення варіанту його врегулювання. Переговори є дискретною процедурою; їх успіх багато в чому обумовлений тією обставиною, що ніхто, крім самих сторін, не може чинити на них вплив. У зв'язку з цим процедура переговорів визначається самими сторонами, а не державою. Законодавець, проте, може розглядати вичерпання переговорних механізмів в якості обов'язкової попередньої умови звернення до суду (претензійний порядок). Переговори без участі посередника або за участю нейтрального посередника – це недорогий і досить швидкий спосіб вирішення складного конфлікту. Як правило, переговори відбуваються тоді, коли альтернативи угоди, що обговорюється, представляються не вигідними для обох сторін. Однак в літературі зазначається [31, с. 58], що недолік процедури переговорів полягає у

втраті контролю над емоціями осіб, життєві інтереси яких знаходяться в зоні конфлікту. Крім того, сторони суперечки можуть мати занадто різні уявлення про предмет спору, в зв'язку з чим переговори далеко не завжди можуть закінчитися успішно.

Спроба врегулювання переговорів за допомогою норм «м'якого права» була зроблена на рівні міжнародного права. У резолюції № 53/101 від 8 грудня 1998 р. «Принципи та установки для ведення міжнародних переговорів» Генеральна Асамблея ООН закріпила такі вимоги [5]: «а) переговори повинні вестися сумлінно; б) державам слід належним чином враховувати важливе значення належного залучення в процес міжнародних переговорів держав, життєві інтереси яких безпосередньо зачіпаються обговорюваними питаннями; с) мета і предмет всіх переговорів повинні бути повністю сумісні з принципами і нормами міжнародного права, включаючи положення Статуту; d) сторонам спору слід дотримуватися взаємно узгоджених рамок для ведення переговорів; е) сторонам спору слід вживати заходів до підтримання конструктивної атмосфери на переговорах і утримуватися від будь-яких кроків, які могли б привести до зриву переговорів і перешкодити їх проведенню; f) сторонам спору слід сприяти проведенню і завершенню переговорів, концентруючи увагу протягом всього переговорного процесу на головні цілі таких переговорів; g) сторонам спору слід робити все можливе для продовження роботи по досягненню взаємоприйнятної і справедливої рішення у разі, якщо переговори заходять у глухий кут ». В цілому, закріплення принципів ведення переговорів в якості норм «м'якого права» можна оцінити позитивно. Дійсно, таке закріплення в законодавстві сприяє формуванню мирної культури вирішення спорів [5].

2. Посередництво (медіація). Поняття «медіація» походить від латинського *mediare* – бути в середині [41, с. 95]. Існують різні підходи до визначення медіації. На відміну від арбітражного суду і третейського суду, де суддями приймається вольове рішення, які найчастіше одну зі сторін не влаштовують, при медіації посередник ніякого рішення не приймає, сторони самі приходять до

угоди. Посередник лише допомагає сторонам виробити спільне рішення і сприяє укладенню угоди, яка влаштовує обидві сторони. Можна відзначити, що з формальної сторони метою медіації є укладення угоди про позасудове вирішення спору. З позиції внутрішнього змісту головним завданням використання медіації є надання допомоги учасникам конфлікту у виробленні рішення про припинення конфлікту, що максимально задовольняє інтересам сторін і мінімізує його негативні наслідки [41, с. 96].

Метою медіації є насамперед вирішення спору та укладення угоди між сторонами таким чином, щоб максимально врахувати інтереси кожної з них. Інше важливе завдання медіації полягає у налагодженні діалогу, сприянні ефективній комунікації сторін, створенні умов для їхньої співпраці з метою пошуку взаємовигідного рішення. Крім того, на відміну від судового розгляду, медіація покликана не просто забезпечити вирішення спору, але й примирити сторін, усунути причини їхнього конфлікту. Таким чином, зменшується ризик виникнення спорів у майбутньому, а сторонами мають можливість і надалі продовжувати співпрацю [64, с. 249].

Важливе значення для правильного розуміння медіації має також визначення її місця серед інших способів альтернативного вирішення спорів, до яких належать арбітраж, примирювальна процедура або консiliaція (conciliation) та переговори (negotiation). Так, основна різниця між медіацією та арбітражем зводиться до характеру повноважень особи, що керує процедурою вирішення спору, адже арбітр, на відміну від медіатора, самостійно приймає у справі рішення, що є обов'язковим для сторін [16, с. 95].

Іншою відмінною ознакою арбітражу є те, що така процедура є більш формалізованою. Разом з тим, в практиці різних країн зустрічаються випадки, коли медіація та арбітраж поєднуються і становлять окремий, змішаний спосіб вирішення спору (med-arb та arb-med). За правилами медіації-арбітражу (med-arb) спочатку сторони беруть участь у медіації, після якої, в разі неможливості вирішення спору, розпочинається процедура арбітражного розгляду. Незалежна третя особа, що виступає медіатором на першому етапі, згодом вирішує той

самий спір вже як арбітр, і це робить арбітражний розгляд швидшим і простішим, оскільки сторони не мають потреби знову висловлювати свою позицію у справі [71, с. 80].

У випадку арбітражу-медіації (arb-med) порядок відповідних процедур змінюється і спочатку сторони звертаються до арбітражу. Окрім того, взаємозв'язок медіації та арбітражу виявляється і в тих випадках, коли сторони укладають угоду після процедури медіації, але звертаються до арбітра з наміром отримати арбітражне рішення на підтвердження такої угоди. Це пов'язано із тим, що на відміну від угоди за результатами медіації, рішення арбітражного суду виконувати простіше з огляду на дію Нью-Йоркської Конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року [66, с. 62-63].

3. Нейтральна оцінка. При здійсненні нейтральної оцінки третя сторона розглядає позиції сторін і надає їм свою думку по суті спору. Даний засіб, по суті, являє собою посередництво, при якому функції посередника обмежені аналізом обставин справи і виробленням варіантів врегулювання і не спрямовані на забезпечення контакту сторін. Очевидно, що посередник, що здійснює нейтральну оцінку, повинен бути експертом у відповідній сфері. Нейтральна оцінка не вимагає законодавчого регулювання, дана процедура проводиться за бажанням сторін спору [72, с. 220].

4. Модерація. Модерація, на відміну від нейтральної оцінки, спрямована на забезпечення контакту сторін; при цьому пошук варіанту врегулювання здійснюється самими сторонами. В правовій літературі [18, с. 15; 21, с. 21] визначено основні функції модератора надання кожній стороні слова, забезпечення предметної атмосфери переговорів і усунення конфліктних ситуацій між сторонами. Також не існує практики визначення модерації на рівні законодавства, оскільки основні принципи проведення процедури модерації часто закріплені в нормах, що регламентують переговори.

5. Встановлення фактів. Встановлення фактів також є різновидом посередництва – завданням посередника є встановлення фактичних обставин, що лежать в основі суперечки; пошук варіанту врегулювання здійснюється самими

сторонами. Зрозуміло, що посередник в даному випадку не виступає в якості слідчого, його завданням найчастіше є аудит та інші документарні дослідження [36, с. 132].

6. Посередництво-арбітраж (med-arb). Дана процедура є врегулювання спору за допомогою посередника-арбітра, який в разі недосягнення сторонами угоди уповноважений вирішити суперечку в порядку арбітражу. На договірному рівні сторони можуть передбачити будь-які особливості її здійснення [41, с. 27].

7. Примирення. Іноді в якості особливої процедури альтернативного вирішення спорів розглядається примирення, при якому сторони намагаються виробити варіант врегулювання за сприяння суду. По суті, мова йде про посередництво. При цьому в якості посередника виступає суд, а процедура здійснюється за правилами про судочинство. Примирення досить докладно регулюється законодавством країн ЄС.

Процес примирення проводиться в такій формі: спочатку позивач викладає свої вимоги і вказує підстави, на які він спирається; відповідач заперечує те, що він вважає доречним оскаржувати, і може також представити будь-які документи, які обґрунтовують його затвердження. Після відповіді зацікавлені особи при бажанні можуть виступити з репліками або контррепліками. Якщо між ними немає згоди (avenencia), судовий секретар або суддя намагаються їх примирити [38, с. 148].

Якщо між зацікавленими особами є повна або часткова згода з приводу об'єкта примирення, все те, щодо чого вони домовилися, констатується детальним чином, а процес завершується примиренням відповідно до його умов. Якщо не було досягнуто будь-якої угоди, констатується, що процес закінчився без примирення.

8. Третейський суд. Окремим видом альтернативного вирішення спорів можна назвати третейський розгляд. У науковій літературі існують різні визначення третейського суду. Так, Ульянова Г. О. визначає третейський суд як особливий правовий інститут, побудований на громадських засадах для вирішення цивільно-правових спорів, переданих на його розгляд за згодою

сторін [70, с. 67]. Сулейманова С.Р. відзначає, що третейський суд є юрисдикційним органом, обраним за згодою сторін для вирішення конкретного спору, визначеної категорії або всіх спорів цивільно-правового характеру, які виникли або можуть виникнути між ними, із зобов'язанням підкоритися рішення цього суду [16, с. 84].

Рішення третейського суду носить імперативний характер - це не угода між сторонами, а саме рішення. При цьому виконання повинно бути добровільним. Якщо ж добровільного виконання немає, тоді зацікавлена сторона може звернутися до державного суду з проханням дати дозвіл на примусове виконання даного рішення. У такому випадку від державного суду не потрібно по суті вирішувати спір. Однак він може, не проводячи судочинства, не виносячи власного рішення, перевірити, чи були дотримані правила процедури, чи обидві сторони брали участь у вирішенні спору та мали можливість подавати докази, чи не порушена процедура вирішення спору.

Закон України «Про третейські суди» набрав чинності 16 квітня 2004 року та в поточній редакції регулює питання утворення і діяльності третейських судів. Правове регулювання діяльності третейських судів є передумовою зростання попиту на третейський розгляд як ефективний інструмент розв'язання цивільних і господарських спорів.

Чинниками, які сприяють правовому регулюванню діяльності третейських судів, є їх ключовим критерієм публічності, доступності для взаємодії, авторитету організацій, при яких вони утворені, та репутації, фаховості й відомості третейських суддів. Законодавством усунуто ряд передумов, які робили можливим використання третейських судів з метою, що не відповідає їхньому призначенню (вирішення штучно створених спорів з метою оформлення прав власності на нерухомість та у злочинних схемах заволодіння чужим майном).

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про третейські суди» регламентовано основні завдання третейських судів щодо захисту майнових і немайнових прав [6]. Утворення й використання третейських судів для вирішення спорів одного

або вузької групи господарюючих суб'єктів не є поширеним явищем. Навіть у тих випадках, коли третейський суд утворений при конкретному суб'єкті господарювання або їх групі, головна мета такої дії є не у посяганні на майно чи кошти контрагентів за господарськими договорами, а в оптимальному по вартості спонуканні до виконання зобов'язань [6]. Водночас, на противагу третейським державні суди мають перспективу підвищити ефективність використання спрощених механізмів провадження та організації процедур електронного судочинства, що спрощує, прискорює та знижує вартість розгляду справи у державному суді та зробить третейський суд менш ефективним інструментом.

Отже, найбільш поширеними видами процедуральтернативного вирішення спорів, таких як: переговори, посередництво (медіація), нейтральна оцінка, модерація, встановлення фактів, посередництво-арбітраж (med-arb), примирення, третейський суд, тощо. Підсумовуючи викладене вище, можна зауважити, що більшість альтернативних процедур вирішення господарсько-правових спорів передбачають в більшій мірі факт примирення, аніж дотримання сторонами спору змагальної позиції. Поряд з арбітражем основні процедури примирення (переговори і медіація) займають центральне місце в системі альтернативного вирішення спорів. Вони мають фундаментальне значення у становленні демократичних засад щодо захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів суспільних відносин. Використання процедур примирення в практиці багатьох розвинутих країн використовується як повноцінна альтернатива адміністративного судочинства під час вирішення господарсько-правових спорів.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕТОДІВ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

2.1. Правове регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні

Розглядаючи правове регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні варто звернути увагу на вітчизняне чинне законодавство, а саме : Законі України «Про третейські суди» [6], Цивільному процесуальному кодексі України [2], Господарському процесуальному кодексі України [3], Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [10].

Можливість створення третейських судів для вирішення конкретного спору передбачена ст. 7 Закону України «Про третейські суди» [6]. У інших статтях Закону певні норми щодо регулювання такого виду третейських судів практично відсутні. Діяльність таких судів регулюється виключно третейською угодою, до якої немає чітких вимог, а діяльність постійно діючих третейських судів, відповідно до закону, передбачає наявність реєстрації, юридичної адреси, регламенту, відомостей про особовий склад суддів тощо. У зв'язку з чим одноразові третейські суди фактично діють поза межами ефективного правового регулювання, що в свою чергу призводить до різноманітних зловживань [35].

Діяльність цих судових органів регулюється в Україні Законом України «Про третейські суди» [6] та іншими нормативними документами, які можуть мати відношення до тих чи інших сфер виникнення господарсько-правових суперечок.

На основі дослідження положень Закону України «Про третейські суди» в можемо зробити такі висновки [6]:

- законодавче забезпечення процедури третейського врегулювання спорів, наявність обов'язкового для сторін внутрішнього регламенту постійно діючого третейського суду;
- формалізований характер розгляду спорів у порівнянні з іншими альтернативними способами;
- юрисдикційний характер діяльності третейського суду, арбітром вирішується питання не тільки факту, а й права;
- виключення з числа спорів, підвідомчих третейському суду, певних категорій справ [56, с. 31].

Порівнюючи третейський розгляд із державним судочинством, можна відмітити високий ступінь його диспозитивності й меншу формалізованість, що як раз і є однією з переваг способів альтернативного вирішення спорів: Законом України «Про третейські суди» [6] закріплено лише мінімально необхідні вимоги до порядку третейського розгляду справи, а решта положень міститься в третейській угоді, укладеній між сторонами, або ж залишається на розсуд самого третейського суду, а для постійно діючого третейського суду відповідні положення викладаються в його регламенті. Саме тому для аналізу процедури третейського розгляду необхідно звертатися не тільки до норм чинного законодавства, а й використовувати положення регламентів постійно діючих третейських судів, характерними прикладами яких можуть слугувати Регламент постійно діючого Третейського суду при Асоціації українських банків (далі – АУБ), Регламент постійно діючого Третейського суду при Торгово-промисловій палаті України (далі – ТПП України), Регламент постійного діючого Третейського суду при Українському національному комітеті Міжнародної торгової палати (далі – УНК МТП) та деякі інші регламенти [71, с. 79-80].

Варто відмітити, що в законодавстві України, окрім розглянутого вище Закону України «Про третейські суди» практично відсутні чіткі норми щодо можливостей використання методів АВС для вирішення господарсько-правових спорів. Однак, у інших нормативних документах (Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України) можна знайти

певні згадування щодо можливостей здійснити вирішення спорів через їх передачу на розгляд третейським судам. Так, зокрема, у ст. 4, 21 Цивільного процесуального кодексу України передбачено можливість здійснити передання справи до третейського суду. Також у ст. 21 наведеного нормативного акту вказано, що будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду та (або) сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності [2].

Аналогічним чином у ч. 5, ст. 4, Господарського процесуального кодексу України передбачено можливість передачі господарсько-правових спорів до третейських судів, але лише за наявності згоди усіх сторін спору [3]. При цьому ч. 6 даної статті акцентує увагу на необхідності збереження прав кожного учасника спору щодо розгляду справи у передбаченого законодавством порядку. Тобто, з наведеного можна зробити висновок про те, що Господарський процесуальний кодекс України віддає перевагу першочерговому вирішенню спорів у господарських судах, а можливість використання альтернативних варіантів вирішення спорів у третейських судах розглядається лише як додатковий варіант [3]. Варто також звернути увагу на положення ст. 22, яка обґрунтовує умови передачі справ до розгляду третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу (надалі МКА). Згідно наведеного положення, будь-яка справа, що перебуває на розгляді господарських судів, може бути передана до МКА або третейського суду. Але при цьому у ст. 22 чітко визначають виключення, у випадку яких заборонено передавати справи на розгляд третейського суду або МКА [3].

Також перелік спорів, які визначені у ч. 3 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, можуть бути передані на вирішення міжнародного комерційного арбітражу лише на підставі арбітражної угоди, укладеної між юридичною особою та всіма її учасниками. Додатково у ст. 22 зазначено, що будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу та (або)

сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності [3].

Важливим нормативним документом, що визначає можливості альтернативного розгляду спорів в третейських (арбітражних) судах, є Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [10]. Зокрема даним нормативним актом визначається зміст та порядок оформлення арбітражної угоди (ст. 7-9), склад третейського суду та порядок його формування (ст. 10-14), повноваження і компетенції арбітрів (ст. 16-17), тощо. Важливим положенням в Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» є ст. 28, яка окреслює можливість посередницької функції арбітражного суду за принципом *ex aequo et bono*. Зокрема, дану норму можна розуміти наступним чином [10]:

- допоки сторонами господарського правового спору не висловлено бажання застосування принципу посередництва «*ex aequo et bono*», арбітражний суд розглядає справу виходячи з власних міркувань відповідно до вимог законодавства (враховуючи положення Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України);
- якщо сторонами висловлено бажання застосувати принципом *ex aequo et bono*, суд приймає це до уваги та виступає у ролі «дружнього посередника».

Результатом вирішення спорів за будь-яким з наведених сценарієм, відповідно до ст. 30 Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж» має стати мирова угода, правовий механізм якої визначено у цьому законі [10].

В усіх розглянутих нормативних актах зазначено коло спорів за предметно-суб'єктною ознакою, які за згодою сторін можуть передаватися на розгляд третейського суду. Предметною ознакою є віднесення господарсько-правових спорів до сфери договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні господарської діяльності. Суб'єктною ознакою є наявність серед сторін зарубіжного комерційного підприємства,

підприємництва з іноземними інвестиціями, міжнародних об'єднань та організацій.

Варто також відмітити ще один важливий аспект проблеми розвитку методів АВС в Україні – законодавче сприяння і державна підтримка даного процесу. Інвестиційна привабливість держави безпосередньо пов'язана із проарбітражним характером її національного законодавства. В Україні триває судова реформа, в процесі якої має бути вирішене непросте питання – забезпечення реальної незалежної судової влади і повернення довіри до неї [25, с. 77].

Варто проаналізувати європейські стандарти з цього питання для напрацювання рекомендацій з удосконалення національного законодавства. Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу прийнято ряд директив стосовно АВС в сфері споживання, які передбачають забезпечити в законодавствах країн-членів застосування методів АВС у сфері споживання. В директиві зазначено, що АВС передбачає просте, швидке, недороге позасудове вирішення спорів між споживачами та продавцями. Правове регулювання організації та функціонування системи АВС здійснюється за допомогою Директиви 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року про позасудове врегулювання споживчих спорів [17]. Зі змісту ст. 2 Директиви 2013/11/ЄС випливає, що АВС може бути використана при вирішенні саме споживчих спорів, тобто споживач (а Директива 2013/11/ЄС визначає споживача як «будь-яку фізичну особу, яка діє в цілях, що не мають відношення до його професійної або підприємницької діяльності») є тим суб'єктом, наявність якого в суперечці визначає можливість застосування АВС відповідно до Директиви 2013/11/ЄС. Вирішення споживчих спорів у позасудовому порядку ЄС довіряє організаціям з позасудового вирішення спорів.

Аналіз господарської практики та положень законодавства у сфері третейського судочинства дозволяє виділити наступні проблемні питання реалізації такої альтернативної процедури: діяльність третейських судів для вирішення конкретного спору, які можуть утворюватися відповідно до ч.1 ст.7

Закону України «Про третейські суди» [6]; оскарження рішення третейського суду у господарському суді; виключення з числа справ, підвідомчих третейському суду, достатньо великої кількості господарських спорів.

Позасудовий механізм вирішення правових конфліктів на відміну від судового, не є чітко регламентованим та може бути реалізованим як без залучення, так і з залученням іншої сторони.

При характеристиці правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів, варто звернути увагу на такий перспективний спосіб врегулювання конфліктів як медіація. Хоча чинне законодавство не забороняє використовувати медіацію для вирішення суперечок, Україні присутній суттєвий рівень недовіри людей до медіації з огляду, зокрема, на відсутність потенційних гарантій захисту прав учасників. Відповідні норми, щодо застосування медіації в різних сферах судочинства : адміністративному, цивільному, господарському та , навіть, кримінальному містяться у галузевих кодексах. Проте єдиного кодифікованого нормативно-правового акту на сьогодні, який би повністю врегулював такі відносини не існує.

Наступним фактором, який може прямо впливати на популярність медіації як способу вирішення цивільних спорів, є механізм примусового виконання угоди, укладеної за результатами медіації. В Україні сьогодні такий механізм відсутній. Разом з тим, звертаючись до суду за допомогою у вирішенні спору, сторони такого спору завжди мають гарантію того, що рішення судді, прийняте в межах відповідної справи, буде виконано. Натомість для багатьох осіб, які потенційно могли би скористатися медіацією, чинником, що стримує від звернення до цієї процедури, є те, що в разі потреби держава не зможе забезпечити виконання умов угоди між сторонами спору в межах медіації. За своєю природою угода, яку сторони укладають завдяки участі в медіації, безумовно, відрізняється від рішення суду. Відмінність така обумовлена, передусім, тим, що за допомогою медіації сторони можуть самостійно розробити умови угоди про вирішення спору між ними. Оскільки угода про вирішення

спору, укладена за результатами медіації, спільно узгоджується обома сторонами та відображає їхні інтереси, то, зазвичай, кожна із сторін однаковою мірою зацікавлена у виконанні відповідної угоди. Незважаючи на це, трапляються і ситуації, в яких одна із сторін з різних причин відмовляється від виконання своїх обов'язків, передбачених угодою про вирішення спору. Тому, передбачаючи імовірність відмови від виконання угоди, укладеної за результатами медіації будь-якою із сторін спору, слід розробити механізм, який міг би захистити добросовісну сторону та створити умови для захисту нею своїх прав. Таким чином, обов'язковим елементом правового регулювання медіації в Україні має стати порядок примусового виконання умов угоди, укладеної за результатами медіації [43, с. 112].

Деякі положення щодо застосування медіації містяться в Наказі Міністерства соціально політики України «Про затвердження державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)». Згідно гл. 1 ч. 1 цього Наказу цей Державний стандарт визначає зміст, обсяги, умови та порядок надання соціальної послуги посередництва (медіації) (далі - соціальна послуга), показники її якості для суб'єктів різних форм власності та господарювання, які надають таку послугу. Проте ним не регулюється застосування медіації для вирішення господарського спору, адже відповідно до гл. 1 ч. 2 Наказу, цей стандарт застосовується для організації надання соціальної послуги особам / сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, моніторингу й контролю якості її надання, визначення тарифу платної соціальної послуги. Такі суб'єкти не є учасниками господарювання, а тому регулювання таких відносин не входить в коло дослідження теми і має бути предметом окремого наукового дослідження [16].

Н. Мазаракі зазначає, що починаючи з 2003 р. активно проводять експерименти у судах. Також на території України діє низка Регіональних груп із медіації, які об'єдналися в Асоціацію груп медіації України та Український центр порозуміння і примирення. В Україні є Український центр медіації (далі – УЦМ), що створений при Києво-Могилянській бізнес-школі. УЦМ має намір

діяти у двох напрямках: навчання медіаторів (освітня сфера) і надання послуг незалежними медіаторами. Нині головне завдання Центру – донести інформацію про медіацію як ефективний інструмент у вирішенні конфліктів та продемонструвати успішний досвід її застосування [46, с. 96].

Прийняття Закону України «Про Медіацію» буде важливим кроком у розвитку та функціонуванні цього інституту. Наразі в Україні існує лише законопроект «Про медіацію» № 3665, який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора. Проте законопроект у другому читанні було не прийнято. Майбутній Закон України «Про медіацію» має бути розроблений з урахуванням конституційних засад у сфері захисту прав і свобод осіб, а також існуючих міжнародних та європейських стандартів альтернативного вирішення спорів та медіації. Це дасть можливість в значній мірі регламентувати та визначити правовий порядок організації процедур застосування альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів. Звичайно, лише прийняттям Закону «Про медіацію» належну нормативно-правову базу створити неможливо, необхідні зміни та доповнення до відповідних процесуальних кодексів і низки підзаконних нормативних актів відповідно до європейських стандартів у цій сфері.

Розкриваючи особливості правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні, варто звернути увагу на процедури врегулювання спору за участю судді. Відповідно до гл.4, розд. 1 Господарського процесуального кодексу України передбачена можливість спілкування сторін із суддею (спільно або окремо) поза межами судового засідання з метою врегулювання спору, який перебуває на стадії підготовчого засідання, мирним шляхом. Так, відповідно до ч. 5, 6 ст. 188 ГПК України під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання

сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору. Отже, суддя має можливість активно використовувати свій професійний досвід, судову практику з аналогічних справ тощо, а тому не є медіатором. При цьому ні законодавцем, ні прихильниками даної моделі не враховується той факт, що судова практика не є джерелом права, має несталый характер та залежить виключно від конкретних обставин справи, які в більшості навіть однотипних спорів не є одноманітними.

Для правильного розуміння інституту врегулювання спору за участю судді необхідне дослідження його основних засад, вихідних положень, на яких ґрунтується проведення зазначеної процедури. При цьому принципи досліджуваного процесуального інституту не закріплені в чинному законодавстві, але їх можна узагальнити виходячи із його правової природи.

Так, до основних принципів інституту врегулювання спору за участю судді можна віднести такі: добровільність участі сторін у процедурі та арбітрування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 186 Господарського процесуального кодексу України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Обґрунтованим є зауваження В. Резнікової, яка зазначає, що слово "добровільність" акцентує, що рішення не може бути результатом зовнішнього примусу чи активного переконання будь-кого у необхідності певного спрямування дій – воно не повинно бути результатом активного впливу волі іншої особи, а лише результатом вибору господарюючого суб'єкта, що ґрунтується на повній інформації про ситуацію [63, с. 11].

Однак даний принцип поширює свою дію тільки на сторін справи (позивача та відповідача) стосовно участі в процесі врегулювання спору за участі судді. Суддя, у свою чергу, не може відмовитися проводити дану процедуру та брати в ній участь. Наведене відрізняє суддю як учасника даної процедури від медіатора, який бере участь у медіаційній процедурі.

З метою реалізації принципу гласності передбачена передача справи на розгляд іншому судді у разі продовження розгляду справи по суті, адже під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами (ч. 8 ст. 188 ГПК України) [3].

У результаті реалізації принципу арбітрування відбувається трансформація відносин сторін спору. Тобто під час урегулювання спору за участю судді метою є не відновлення порушеного, оспорюваного або невизнаного права позивача та захист від обвинувачень відповідача, а спільне напрацювання ними взаємовигідних шляхів вирішення спору.

Не можна оминати увагою і деякі підзаконні нормативні акти, в яких прямо або опосередковано визначено можливість врегулювання будь-яких спорів, в тому числі і господарсько-правових, в позасудовому порядку.

До таких нормативно-правових актів можна віднести Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» №361/2006 від 10.05.2006 р., в якому визначено, що доступність до правосуддя не виключає можливості для особи вирішити свій спір у позасудовому порядку. Держава повинна сприяти розвитку таких недержавних інституцій, як третейські суди, посередники (медіатори) тощо, які допомагають залагодити спір, не доводячи його до суду [8].

В Указі Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» №276/2015 від 20.05.2015 р. також системи завдань і заходів визначено розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації і посередництва, розширення переліку категорій справ, які можуть вирішуватися третейськими суддями або розглядатися у спрощеному провадженні; запровадження ефективних процесуальних механізмів для попередження розгляду справ за відсутності спору між сторонами; вивчення доцільності введення мирових суддів [9].

Аналіз вищезазначених Указів Президента України дає підстави висновувати, що впровадження альтернативних способів врегулювання спорів стосується і господарсько-правових відносин.

Крім зазначеного, положення щодо необхідності впровадження медіації як альтернативного способу врегулювання спорів містить Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. №1406-р «Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» на 2016 рік», в якому було передбачено завдання щодо врегулювання механізму медіації та створення можливості повернення судового збору в разі недосягнення компромісу до звернення до суду для вирішення спору [11].

Звертаємо увагу на той факт, що не дивлячись на наявність низки нормативно-правових актів, в яких визначено альтернативні способи врегулювання спорів та необхідність розробки і впровадження спеціальних нормативно-правових актів та норм в діючі нормативно-правові акти, станом на кінець 2019 року реальних зрушень в цьому напрямку не спостерігається.

Цікавим для даного дослідження є також Конвенція ООН про міжнародні угоди за результатами медіації (далі – Сінгапурська конвенція), розроблена Робочою групою II ЮНСІТРАЛ, однією із сторін якої стала Україна [84]. Сінгапурська конвенція прямо не встановлює стандарти проведення медіації. Вона покликана уможливити та полегшити виконання рішень, досягнутих сторонами у ході медіації в міжнародних комерційних спорах. За переконанням Н. Мазаракі Сінгапурська конвенція може стати чинником популяризації медіаційних процедур, інституалізації медіації у національних законодавствах та внесень відповідних змін до цивільних та господарських процесуальних норм [48, с. 32].

Таким чином, процес розвитку правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні є складним та тривалим. Законодавство у сфері регулювання діяльності третейських судів перебуває на етапі свого розвитку та потребує удосконалення. Важливим

фактором, що визначає подальші напрямки розвитку правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів, є подолання недовіри до такого способу розв'язання конфліктів у суспільстві. Нині методи АВС не сприймаються як звичний спосіб вирішення спорів, громадяни зазвичай не володіють інформацією про сутність таких методів, їх основні принципи, переваги порівняно із судовим розглядом справи. Тому важливим кроком подальшого розвитку методів АВС та їх ефективного правового застосування є удосконалення законодавства в напрямку прийняття Закону України «Про медіацію», що дозволить імплементувати у вітчизняну правову систему кращі світові практики використання альтернативних методів вирішення судових спорів.

2.2. Зарубіжний досвід застосування позасудових способів вирішення господарсько-правових спорів

В усьому світі існує практика застосування способів альтернативного вирішення правових конфліктів, які використовуються не тільки як альтернатива офіційному правосуддю, а й як складовий елемент судового провадження [3]. Посилання на альтернативні методи вирішення судових спорів визначено у ст. 1 Типового закону Комісії ООН з міжнародного торгового права (далі - ЮНСІТРАЛ) за 2002 р. щодо міжнародних комерційних арбітражних процедур [14].

Світовий досвід свідчить про те, що використання альтернативних методів вирішення спорів дає змогу вирішувати успішно різноманітні конфлікти, що виникають в усіх сферах суспільного життя, а саме. Дослідження іноземного законодавства у сфері альтернативних методів вирішення спорів свідчить про те, що, наприклад, у країнах Європи закони відповідні нормативні акти було прийнято наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст. Зокрема, в Румунії прийнято Закон «Про медіацію та організацію професії медіатора», у Литві – Закон «Про

медіацію в цивільних спорах», у Німеччині – Закон «Про підтримку медіації та інших форм позасудового врегулювання конфліктів», у Болгарії, Білорусі та Казахстані – Закони про медіацію, в Австралії - Акт про медіацію [73, с. 87]. У законодавстві Франції в Цивільному кодексі у ст. 131-1-131-15, визначено, що застосування альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів передбачає пріоритетність у позасудовому врегулюванні конфліктів між сторонами. При цьому застосування альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів розглядається як найбільш прогресивна форма неформального врегулювання суперечок між суб'єктами господарювання [73, с. 86].

Про доцільність використання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в судовому процесі можемо бачити у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» (RNo (2002) 10), Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» з настановами щодо її впровадження й застосування (2002) тощо. Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950 року передбачено прийняття справ до судового розгляду тільки після невдалої спроби вирішити спір альтернативними способами [16].

З огляду на вищезазначене вбачається, що в умовах сьогодення питання про визначення можливості та шляхів запровадження альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в національну систему захисту сфери господарських відносин та інтересів їх учасників, а також визначення її взаємозв'язку із господарсько-правовим процесом набуло виключного значення [66, с. 60].

Ряд авторів У. Береза, С. Сулейманова, В. Буга, Г. Буга, О. Кармаза [20; 25; 37] відзначають поширеність методів АВС у країнах, де вони використовуються як традиційний інструмент у США сформовано навіть спеціальну службу, на гарячу лінію якої можна подзвонити з будь якого куточка

країни, сформулювати суть конфлікту і висловити свої побажання щодо кандидатури медіатора.

У США система АВС у сфері господарської практики отримала свій активний розвиток з 1990 року в межах створення Спільної комісії з альтернативного вирішення спорів в штаті Джорджія [83]. За підсумками роботи комісії Верховний суд штату прийняв правила, що включали план використання АВС при вирішенні конфліктів між сторонами у господарсько-правових суперечках. Комісія стала координуючим органом, що займається розробкою і затвердженням принципів сертифікації програм АВС, а також критеріїв навчання і поведінки посередників. При цьому план не закріплював якусь одну форму АВС, а кожен суд приймав свої процедури зі схвалення Комісії. Крім того, в плані було передбачено заснування спеціального Управління по врегулюванню суперечок, завданням якого стало впровадження процедур АВС.

У 1998 році був прийнятий федеральний Закон про альтернативне вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution Act) [74], який регламентує для федеральних окружних судів приймати місцеві правила, що визначають можливість альтернативного врегулювання спорів, а також встановлює обов'язок судів до заохочення та сприяння застосуванню альтернативного вирішення спорів в кожному окрузі.

Положеннями федерального Закону про альтернативне вирішення спорів було визначено перелік справ, за якими можна проводити сесію для оцінки суті спірного питання за участю сторін спору. Така сесія являє собою попередню зустріч, орієнтовану на те, щоб нейтральні фахівці могли допомогти сторонам, що сперечаються, оцінити сутність спірного питання і вирішити, чи будуть вони домагатися вирішення спору через посередницьку процедуру або ж віддадуть перевагу судовому розгляду [74].

У США визначення кваліфікаційного посередника може здійснити Рада з юрисдикції відповідного штату. Також у США діє інститут сертифікованих посередників. Посередництво також може бути призначено судом в ході судового розгляду справ у комерційній сфері незалежно від згоди сторін. Однак,

справа може бути переданою для проведення процедури посередництва за таких умов:

- за згодою сторін та за погодженням із суду;
- за клопотанням однієї зі сторін з повідомленням протилежної сторони;
- з ініціативи суду без повідомлення сторін.

В США застосування АВС передбачено різними програмами, правилами як федеральних судів, так і судів штату. До процедур, що використовуються в рамках діючої судової системи, відносяться, наприклад: «арбітраж, приєднаний до суду» (court-annexed arbitration) - попереднє врегулювання розбіжностей за допомогою арбітра до початку судового розгляду; «Спрощений суд присяжних» (summary jury trial) - ведення справи в звичайній манері суду присяжних, але за спрощеними процесуальними правилами, вердикт присяжних в цьому випадку носить рекомендаційний характер; «Суд дрібних тяжб» (small claims court) - щодо неформальної і швидкої процедури вирішення спорів з невеликою сумою позову. С.В. Ніколюкін згадує і про приватну судову систему (private court system), при якій «суддя напрокат» (rent-a-judge) може не тільки здійснювати примирливі функції, а й виносити обов'язкове для сторін рішення. «Суддями напрокат» виступають судді у відставці [55, с. 98].

В США досить поширеним є «Міні-розгляд» («міні-суд», mini-trial) - це такий метод вирішення спору, при якому керівники вищої ланки управління кожного боку зустрічаються в присутності нейтрального консультанта, заслуховують виступи представників сторін за обставинами справи і намагаються дійти згоди по спору. Спроба розробити положення, що стосуються даної процедури, була зроблена Американською арбітражною асоціацією [74]. Міні-суд може бути ініційований письмовою або усною заявою однієї зі сторін у місцеве відділення арбітражної асоціації (у країнах з англосаксонською моделлю права), але може проводитися тільки в тому випадку, якщо обидві сторони погоджуються на вирішення спору за допомогою міні-суду. Порядок проведення міні-суду обумовлюється письмовою угодою між сторонами. Процедура міні-суду складається з обміну інформацією і переговорів про врегулювання справи.

У процесі міні-суду кожна сторона представляється юрисконсульттом, роль якого полягає в підготовці та обґрунтуванні позиції у спорі при обміні інформацією. Під час обміну інформацією та переговорів про врегулювання справи від кожної сторони присутній керівник вищої ланки управління, наділений повноваженнями на врегулювання спору. При обміні інформацією присутній нейтральний консультант для вирішення процедурних питань та надання консультацій представникам сторін в разі потреби [74].

Нейтральний консультант вибирається за взаємною згодою сторін, які можуть звертатися в Американську арбітражну асоціацію за рекомендаціями. Для полегшення процесу вибору консультанта Американська арбітражна асоціація надає сторонам список осіб, які можуть виступати в ролі нейтрального консультанта. Якщо сторони не можуть дійти згоди з приводу кандидатури консультанта, Американська арбітражна асоціація призначає такого зі списку осіб, складеного з цією метою. Надання сторонами одна одній відомостей і документів у справі може відбуватися до процедури обміну інформацією відповідно до договору між сторонами. До обміну інформацією сторони обмінюються письмовими висновками, що містять короткий виклад питань, що відносяться до справи, і копіями документів, які вони мають намір представити в процесі обміну інформацією. Всі обмеження кола доказів, застосовані при обміні інформацією, визначаються заздалегідь взаємною згодою сторін, а їх дотримання забезпечується нейтральним консультантом [74].

Після обміну інформацією відбувається зустріч керівників вищої ланки управління, які роблять спробу в дусі доброї волі врегулювати спір. У разі якщо керівники не дійшли згоди, нейтральний консультант висловлює свою думку про ймовірне результати справи, якщо воно буде передано в суд. Нейтральний консультант повинен обґрунтувати свою точку зору, ґрунтуючись на букві закону і на фактах.

Зважаючи на вищевикладене, враховуючи усі наведені аспекти зарубіжного досвіду, варто визначити перспектив його застосування в Україні. Серйозною проблемою, яка сьогодні гальмує розвиток методів АВС, є також

брак професійних медіаторів. Успішний результат процедури медіації значною мірою залежить саме від медіатора. З огляду на це володіння загальними знаннями у сфері права не можна вважати достатнім для участі в медіації в якості посередника. Медіатор повинен також знати основи психології, соціології, правила ведення переговорів, а також володіти комунікативними навичками. Забезпечення такої кваліфікації вимагає участі осіб, що бажають стати медіаторами, в спеціальних програмах підготовки посередників. Практика розробки та проведення таких програм в Україні досі не набула поширення. Тому актуальним завданням лишається робота над забезпеченням якісної підготовки медіаторів [76].

У Канаді господарські суперечки часто вирішуються за допомогою використання медіації, пов'язаної з судами. При цьому обов'язкове примирення або участь в АВС судів є основною з тенденцій в цій галузі. Обов'язкова Програма Медіації Онтаріо почалася в 1999 році і встановлює можливість альтернативного вирішення спорів для багатьох справ у сфері здійснення підприємницької діяльності і справ, пов'язаних з адмініструванням в сфері майна. Визначені категорій справ підлягають обов'язковій медіації до подання в суд. Програма спрямована на вирішення справ до того, як вони дійдуть до суду, таким чином економлячи час і ресурси судової системи. Нині в Канаді понад 90 відсотків звернень до суду вирішуються до того, як досягають судового процесу [77].

Публічна політика Канади заохочує сторони до розв'язання господарських суперечок і як наслідок сприяє реалізації всіх законних угод про врегулювання суперечок. Часто при укладенні угод між сторонами у сфері господарської діяльності передбачаються спеціальні розділи, яких здійснюється опис варіантів альтернативного вирішення конфліктних ситуацій між сторонами за умови порушення договірних умов [77].

Багато держав-членів ЄС почали приділяти все більшу увагу альтернативним методам вирішення господарсько-правових спорів і до того ж запроваджувати відповідні правові стандарти, які дозволять їх розвивати та

зміцнювати. Цей процес можна побачити навіть зараз у державах, що не так давно приєдналися до ЄС, де ведеться робота з підготовки відповідних правових механізмів, наприклад, у Чехії і Словаччині, а також відповідні рішення, наприклад, у країнах Балтії, що за основу беруть скандинавську модель [84]. Більше того, механізми ADR стали політичним пріоритетом, оголошеним інституціями ЄС з метою просування альтернативних технологій та забезпечення належних умов розвитку. Цей політичний пріоритет особливо підкреслюється у зв'язку з необхідністю посилення ролі нових механізмів врегулювання спорів на основі технологічних рішень так званого онлайн-розв'язання спорів (on-line dispute resolution) [84].

В країнах ЄС перші спеціальні закони про альтернативне вирішення спорів з'явилися лише в 1990-х рр. у Франції та Італії, в деяких країнах вони поки відсутні. Проте, процес впровадження альтернативних способів вирішення спорів розвивається практично скрізь. Більш того, дане питання розглядається в Європі не тільки на національному рівні країн, але і привертає до себе пильну увагу Ради Європи. Найбільш значущим документом в цій галузі є Директива 2013/11/eu Про альтернативні методи вирішення спорів у сфері споживання [17]. Директива 2013/11/eu вказує, що передумовами до його створення є:

- формування засобів вирішення спорів, що є альтернативою судовим рішенням, і згоду з переліком правил, що забезпечують гарантії при застосуванні таких засобів;
- постійна робота з удосконалення альтернативних методів вирішення спорів;
- переконаність у перевагах забезпечення спеціальних правил для АВС, процесу, в якому посередник допомагає сторонам вести переговори по предмету спору і досягати спільної згоди сторін;
- усвідомлення необхідності організації АВС в інших сферах законодавства;

- стимуляція застосувань, по можливості, позасудових процедур вирішення спорів;

- відсутність конфлікту між механізмами АВС та роботою судів [17].

Директива 2013/11/eu є актом прямої дії. Дана директива також обґрунтовується рядом факторів впливу АВС на такі питання, як забезпечення кращого доступу до правосуддя, нормальну взаємодію між правовими механізмами АВС та Господарсько процесуальним законодавством, сприяння використанню засобів АВС, співвідношення АВС з організацією судової системи в державах-членах, вивчення наслідків застосування посередництва у спорах, юридична основа його застосування, субсидіарність і співмірність різних методів АВС для вирішення господарських спорів [17].

Директива 2013/11/eu вказує, що суд, який би розглядав позов, може, якщо це є доцільним і з урахуванням всіх обставин справи, запропонувати сторонам вдатися до медіації для вирішення їх спору. Суд також може запросити сторони взяти участь в інформаційній сесії з питань використання медіації. У наведеному нормативному документі медіація визначається як будь-який процес, при якому дві і більше сторони погоджуються на залучення третьої сторони (далі «медіатора») для надання їм допомоги при вирішенні їх спору шляхом досягнення згоди без судового рішення незалежно від того, як цей процес може називатися або характеризуватися в загальноприйнятому сенсі в кожній з країн-членів. Директива 2013/11/eu містить спеціальну вказівку на те, що її застосування не повинно завдавати шкоди національному законодавству, якщо воно передбачає обов'язкове використання альтернативних методів вирішення спорів [17].

На особливу увагу заслуговує такий документ, як Європейський кодекс поведінки для медіаторів. Він був розроблений ініціативною групою практикуючих посередників при підтримці Європейської Комісії та прийнятий на конференції в Брюсселі 2 червня 2004 року. Кодекс визначає ряд принципів, дотримуватися яких медіатори зобов'язуються добровільно під свою

відповідальність, і застосовується для всіх видів медіації у цивільних та комерційних справах [84].

Відповідно до Кодексу організації, що надають послуги медіації, можуть брати на себе зобов'язання, вимагаючи від медіаторів, що діють під егідою цих організацій, дотримання кодексу. У той же час такі організації мають можливість надавати інформацію про заходи, вжиті ними для забезпечення дотримання кодексу медіаторами за допомогою, наприклад, навчання, оцінки та моніторингу. Зазначений кодекс надає організаціям можливість розробки більш докладних кодексів, які застосовуються до конкретного контексту або до видів пропонованих ними послуг медіації, а також до конкретних сфер, таких як, наприклад медіація в сімейних справах або в сфері споживання [84].

Розглядаючи європейський досвід варто зацентувати увагу на особливостях розвитку АВС в Італії. Італійське законодавство про альтернативне вирішення спорів з'явилося порівняно недавно. В його основу було покладено положення Цивільного процесуального кодексу Італії [77], який регулює посередництво по корпоративним і страховим спорам. Відповідно до наведеного нормативного документу, суд в Італії може зажадати від сторін звернутися до посередництва, тільки якщо є відповідне положення договору і якщо одна зі сторін спору на цьому наполягає. Посередницька організація зобов'язана здійснювати посередництво кожен раз, коли її запитують про це [81].

Якщо одна зі сторін зажадала проведення посередництва, передбаченого договором, суд зупиняє судовий процес і призначає термін від 30 до 60 днів для подання запиту про посередництво в будь-яку посередницьку організацію чи тій особі, яка зазначена в господарському договорі. Якщо такий запит не подається, судовий процес може бути відновлений кожною зі сторін. Якщо спроба посередництва не вдалася, разом з клопотанням про поновлення судового процесу сторона повинна направити копію протоколу про посередництво, що відображає дану обставину. У будь-якому випадку призупинення закінчується через шість місяців [81].

До посередництва в Італії допускаються представники традиційних юридичних професій (адвокати, нотаріуси, судді). Даний шлях забезпечує більш повний контроль держави за здійсненням процедури посередництва, одночасно роблячи її менш привабливою, оскільки коло посередників стає досить обмеженим.

Цивільний процесуальний кодекс Італії містить багато положень про примирення сторін. Він встановлює обов'язкову процедуру посередництва при врегулюванні корпоративних і багатьох фінансових суперечок. Згідно із зазначеним законом, якщо в договорі сторін або внутрішні документи корпорації передбачена процедура посередництва, суд не має права розглядати спор, поки сторони не провели посередництва. Закон також підтверджує правомочності публічних і приватних організацій, що мають досвід успішної роботи в області врегулювання суперечок, здійснювати організаційне забезпечення процедури посередництва, за умови їх реєстрації в Міністерстві юстиції [81].

Отже, розглянутий зарубіжний досвід використання методів альтернативного вирішення судових спорів дозволяє стверджувати, що вони набули особливого поширення в країнах римського права (США, Канада, країни ЄС, тощо). Популярність методів АВС, зокрема медіації, зумовлена їх властивістю до спрощення процедури вирішення господарсько-правових суперечок, у порівнянні з судовими способами вирішення спорів. Також важливим фактором популярності методів АВС є високий рівень довіри громадян розвинутих країн до цього інструменту, що пояснюється тривалим історичним досвідом його використання.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Розглянуто основні етапи історичного становлення інституту альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів. В сучасних умовах способи альтернативного вирішення спорів виникли і почали розвиватися на початку 60-70 років ХХ ст. у країнах із англосаксонською правовою системою. Надалі альтернативні процедури поступово стали невід'ємною складовою правового життя та отримали подальший розвиток з континентальною (європейською) правовою системою

2. У ході дослідження було розглянуто основні підходи до визначення поняття та принципів альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів. При цьому в науковій літературі виділяється два основних підходи до визначення сутності АВС – як набору способів врегулювання спорів та як процедур з врегулювання. Дійшли висновку, що під АВС слід розуміти спосіб позасудового впливу на конфлікт, метою якого є усунення протиріччя між сторонами конфлікту або мінімізація негативних наслідків конфлікту для його учасників. Варто відмітити, що є істотна змістовна близькість принципів АВС і принципів приватного (цивільного) права, що в свою чергу обумовлено застосуванням до відносин у сфері АВС і цивільних відносин одного і того ж методу правового регулювання – автономного (диспозитивного) методу. Визначено, що АВС має реалізовуватися на основі базових принципів добровільності, конфіденційності, співпраці та рівноправності сторін, неупередженості та незалежності посередника, які є ключовими для застосування альтернативних методів врегулювання господарсько-правових спорів.

3. Досліджено найбільш поширені види процедур альтернативного вирішення спорів, до яких можна віднести такі: переговори без посередників; переговори за участю посередника (facilitated negotiation або facilitation); арбітраж, або третейський суд; посередництво (mediation); доарбітражне

провадження; незалежний висновок експерта (expert determination); міні-розгляд (mini-trial); провадження з примирення (conciliation); приватний суд (private judging), тощо. Підсумовуючи викладене вище, можна зауважити, що більшість альтернативних процедур вирішення господарсько-правових спорів передбачають в більшій мірі факт примирення, аніж дотримання сторонами спору змагальної позиції. Поряд з арбітражем основні процедури примирення (переговори і медіація) займають центральне місце в системі альтернативного вирішення спорів. Вони мають фундаментальне значення у становленні демократичних засад щодо захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів суспільних відносин. Використання процедур примирення в практиці багатьох розвинутих країн використовується як повноцінна альтернатива адміністративного судочинства під час вирішення господарсько-правових спорів.

4. Обґрунтовано особливості правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні, які закріплено у Законі України «Про третейські суди», Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Законі України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Процес розвитку правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні є складним та тривалим. Законодавство у сфері регулювання діяльності третейських судів перебуває на етапі свого розвитку та потребує удосконалення. Важливим фактором, що визначає подальші напрямки розвитку правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів, є подолання недовіри до такого способу розв'язання конфліктів у суспільстві. Нині методи АВС не сприймається як звичний спосіб вирішення спорів, громадяни зазвичай не володіють інформацією про сутність таких методів, їх основні принципи, переваги порівняно із судовим розглядом справи. Тому важливим кроком подальшого розвитку методів АВС та їх ефективного правового застосування є удосконалення законодавства в напрямку прийняття Закону України «Про медіацію», що дозволить імплементувати у вітчизняну

правову систему кращі світові практики використання альтернативних методів вирішення судових спорів.

5. Розглянутий зарубіжний досвід використання методів альтернативного вирішення судових спорів дозволяє стверджувати, що вони набули особливого поширення в країнах римського права (США, Канада, Великобританія, більшість країн ЄС, Австралія, Нова Зеландія, тощо). Популярність методів АВС, зокрема медіації, зумовлена їх властивістю до спрощення процедури вирішення господарсько-правових суперечок, у порівнянні з судовими способами вирішення спорів. Також важливим фактором популярності методів АВС є високий рівень довіри громадян розвинутих країн до цього інструменту, що пояснюється тривалим історичним досвідом його використання.

Проведене дослідження дозволило сформулювати наступні **пропозиції** щодо подальшого розвитку правового регулювання альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів в Україні:

- 1) Прийняття Закону України «Про медіацію» дасть можливість регламентувати порядок організації процедур застосування альтернативних методів вирішення господарсько-правових спорів. Правові наслідки даного закону полягатимуть у покращенні роботи судової системи, яка буде розвантажена за рахунок впровадження інституту медіації. Також це сприятиме підвищенню правової культури суспільства, що зробить процес врегулювання спорів між суб'єктами більш зручним та економічним.
- 2) До ст. 51 Закону України «Про третейські суди» додати положення про можливість перегляду справ за нововиявленими обставинами. Нині відсутність такої умови у Законі України «Про третейські суди» створює обставини, що перешкоджають винесенню справедливих судових рішень.
- 3) Органам державної влади проводити відповідні заходи соціально-правового характеру, аби змінити існуючі підходи до використання методів АВС та підвищити рівень довіри громадян до них: забезпечити

інформування громадськості та окремих професійних груп про можливість вирішення спорів за допомогою медіації, що може бути здійснене після прийняття Закону України «Про медіацію». Це сприятиме формування механізмів сприяння використанню медіації як способу вирішення спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення:16.02.2019).
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення:01.05.2019).
3. Господарсько процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення:01.05.2019).
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 12.10.2019).
5. Принципи і настанови для ведення міжнародних переговорів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, № 53/101 від 08.12.1998 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU98091.html.
6. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України; Програма, Перелік від 18.03.2004 № 1629-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>(дата звернення:01.05.2019).
8. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до Європейських стандартів: Указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/361/2006. (дата звернення:16.02.2019).
9. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>(дата звернення 18.11.2019)

10. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України; Положення від 24.02.1994 № 4002-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12> (дата звернення: 12.10.2019).

11. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою світового банку у методології рейтингу «Ведення бізнесу» на 2016 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. №1406-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1406-2015-%D1%80> (дата звернення 18.11.2019)

12. Про медіацію: Проект Закону України від 17.12.2015 р. № 3665 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1725-19>(дата звернення:16.02.2019).

13. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах: Рада Європи, Комітет Міністрів Ради Європи; Рекомендації, Міжнародний документ від 15.09.1999 № R(99)19 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828.

14. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах: Директива ЄС, Міжнародний документ від 21.05.2008 № 2008/52/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95(дата звернення:01.05.2019).

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України: Рішення Конституційного суду України від 09.07.2002 № 15-рп/2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02> (дата звернення: 12.10.2019).

16. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру ООН: Закон, Міжнародний документ від 24.06.2002 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117 (дата звернення: 12.10.2019).

17. Директива 2013/11/eu європейського парламенту і ради від 21.05.2013 року стосовно альтернативного розв'язання спорів в сфері споживання URL: <https://mediation-eurasia.pro/wp-content/uploads/2018/04/direktiva-2013-11-eu-evropejskogo-parlamenta-i-soveta-ot-21-maja-2013-goda-otnositelno-alternativnogo-razresheniya-sporov-v-sfere-potrebleniya.pdf> (дата звернення: 12.10.2019).

18. Балух В. С. Щодо принципів альтернативного вирішення спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. 2013. № 23. С. 11-14.

19. Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. *Науковий блог*. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> (дата звернення: 01.05.2019).

20. Береза У., Сулейманова С.Р. Особливості впровадження примирних процедур в Україні. *Я та Закон*. 2019. URL: <https://yaizakon.com.ua/osobennosti-vnedreniya-primiritelnyh-protsedur-v-ukraine/> (дата звернення: 01.05.2019).

21. Бесемер Хрістофор. Медіація: Посередництво в конфліктах. К.: Духовне пізнання. 2004. С. 176.

22. Біцай А.В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85-89.

23. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Особливості розвитку та застосування альтернативних методів вирішення спорів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. № 15. С. 158-162.

24. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до Європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2011. №10. С. 181-185.

25. Буга В.В., Буга Г.С. Медіація як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів. *Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні: збірник матеріалів науково-практичного семінару, присвяченого 10-*

річчю кафедри господарсько-правових дисциплін (30 травня 2018 року). Львів: ЛьвДУВС, 2018. 152 с.

26. Бутирська І. Врегулювання спору за участю судді: перспективи запровадження у Господарський процесуальний кодекс. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 79–83.

27. Васильчак С.В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. №20. С. 133-137.

28. Вознюк Н. Альтернативні способи вирішення господарсько-правових спорів. *Юридична Україна*. 2013. №10. С.80-83.

29. Гірник А. М. Світоглядні та етико-правові засади медіації в Китаї. *Наукові записки*. 2013. С. 27-31.

30. Грень Н. М. Медіація як новітнє соціальне явище. *Митна справа*. 2014. № 5 (2.2). С. 201-205.

31. Демків Р.Я. Медіація як сучасний спосіб вирішення юридичних спорів у цивільному процесі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №1. С. 58-60.

32. Довгерт А.С., Кисиля В.І. *Міжнародне приватне право. Особлива частина*. К. : Алерта, 2013. 400 с.

33. Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації у нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137-140.

34. Єрмоменко Г. Податкова медіація: досвід і перспективи впровадження. *Юрист & Закон*. 2014. № 25. С. 32-36.

35. Жорнокуй Ю.М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: афтореф. дис. ... док. юрид. наук. 12.00.03. Харків, 2016. 476 с.

36. Йосипенко С.Т. Принципи медіації у приватно-правових відносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 35. С. 130-133.

37. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №2. С. 24-28.

38. Кириченко Т.М. Відновне правосуддя як один з напрямків удосконалення трудового законодавства України у контексті міжнародних стандартів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013, № 2. С. 144-150.

39. Козирєва В. П. Процедури примирення при вирішенні господарських спорів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 129-133.

40. Коссак В. Альтернативне вирішення спорів як спосіб захисту порушених прав. Перспективи застосування альтернативних способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого Львівського міжнародного форуму (Львів, 26 - 29 травня 2009 р.). Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. 221 с.

41. Красіловська З. Альтернативні способи вирішення спорів: класифікація, принципи, джерела. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 25-28.

42. Лазаренко М. М. Імплементация медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. №124(2). С. 109-120.

43. Лазаренко М.М. Імплементация медіації в правову систему: міжнародний досвід та перспективи інституціоналізації в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. №124. С. 109-120.

44. Левіцький Є. Медіація vs Врегулювання господарського спору за участю судді. *Юридична газета*. 2017. № 27-28 (577-578). С. 44-45.

45. Любченко Я. П. Медіація як альтернативний спосіб вирішення правових спорів. *Альманах права*. 2016. № 7. С. 333-336.

46. Мазаракі Н.А. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. №1. С. 92-100.

47. Мазаракі Н.А. Медіація як соціальний та правовий інститут. *Часопис Київського університету права*. №3. 169-174.

48. Мазаракі Н. Сінгапурська конвенція: теоретико-правовий аналіз. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. №1. С.26 – 34
49. Мамчур Л.В. Особливості медіації в країнах англо-американської системи права. *Держава і право*. 2010. № 50. С. 455-460.
50. Махова Л.О. Межі застосування медіації в Україні. *Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу: матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, 28 жовт. 2016 р.* URL: <http://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/149233?locale-attribute=en> (дата звернення:03.05.2019).
51. Михель Д.Е. Соотношение альтернативного разрешения споров и государственного правосудия. *Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития: материалы конф.* 2012. URL: www.sworld.com.ua/konfer28/42.pdf. (дата звернення:01.03.2019).
52. Можайкіна О. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №5. С. 55-58.
53. Можайкіна О. Правовий аналіз врегулювання спору за участю судді. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 174-180.
54. Муза О. В. Деякі аспекти використання медіації в адміністративному судочинстві України. *Університетські наукові записки*. -2011. № 4. С. 239-244.
55. Ніколюкін С.В. Альтернативні способи врегулювання спорів у системі захисту цивільних прав. *Освіта і право*. 2012. № 9(37). С. 93 - 114.
56. Подковенко Т. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. №1. С. 36-41.
57. Подковенко Т. О. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. №1. С. 26-31
58. Подковенко Т. Медиация как способ альтернативного решения конфликтов: генезиси институциональные основы. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 1(9). С. 17–22.

59. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. №65. С. 134-139.
60. Поліщук М.Я. Передумови запровадження медіації як способу вирішення цивільно-правових спорів в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №3. С. 60-64.
61. Ратушна Б. П. Принцип рівності сторін у цивільному процесі України. *Митна справа*. 2015. № 4(2). С. 98-102.
62. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 90. С. 10-15.
63. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб врегулювання господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 90. С. 10-15.
64. Розман Ю.В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення приватно-правових спорів. *Актуальні проблеми політики*. 2013. № 49. С. 245-256.
65. Скібіцька Л. І. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. І. Скібіцька. К. : Центр навч. л-ри, 2007. 384 с.
66. Сосюра О.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4(25). С. 59-65.
67. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: авторфе. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. К., 2012. 18 с.
68. Сулейманова С. Р. Врегулювання спору за участю судді: іноземний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного* (Одеса, 16 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; Одеса: Фенікс, 2018. 193 с.
69. Тимченко Г.П. Принцип гласності і відкритості судового розгляду: теорія, історія та перспективи розвитку. *Держава і право*. 2010. Випуск 49. С. 258-265.

70. Ульянова Г. О. Актуальні питання запровадження медіації у сфері права інтелектуальної власності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 3. С. 66-68.

71. Шевчук О. Особливості розвитку та застосування альтернативних способів вирішення спорів суб'єктів господарювання в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. №3. С. 78-82.

72. Шинкар Т. Сутність процедур примирення у системі альтернативного вирішення юридичних конфліктів (спорів). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки : збірник наукових праць*. 2017. № 876. С. 219-226.

73. Яковлев В.В. Міжнародно-правові стандарти у сфері альтернативного вирішення спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №3. С. 85-88.

74. Alternative Dispute Resolution | Western District of Michigan | United States District Court, www.miwd.uscourts.gov (дата звернення: 10.10.2019).

75. Alternative dispute resolution guideline. 2011. The World Bank Group. P. 19.

76. Alternative Dispute Resolution in North Carolina: A New Civil Procedure / edited by Jacqueline R. Clare. The United States of America: B. Williams & Associates, 2003 P. 11-15.

77. Canada Litigation and Dispute Resolution URL: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/litigation-and-dispute-> (дата звернення: 10.10.2019).

78. Codice di procedura civile. URL: <http://www.altalex.com/documents/news/2014/12/16/disposizioni-general-degli-organ-giudiziari> (дата звернення: 04.10.2019).

79. Gmurzynska E. Mediacja w sprawach cywilnych w amerykanskim systemie prawnym: zastosowanie w Europie i Polsce. Warszawa, 2007. 424 p.

80. Hopt K.J., Steffek. F., Mediation. Principles and Regulation in Comparative Perspective. Oxford University Press, UK, 2013. 1347 p.

81. Italy Litigation and Dispute Resolution 2019 URL:
<https://iclg.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/italy> (дата звернення: 10.10.2019).

82. Killerby M., Lowe N., Douglas G. The Council of Europe's contribution to family law (past, present and future). Families across frontiers. London: Martinus Nijhoff Publishers, 1996. P. 14-25.

83. The Arbitration and Conciliation Act, 1996, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/in/in063en.pdf>.

84. The Relationship between Formal and Informal Justice: the Courts and Alternative Dispute Resolution, ELI-ENCJ JOINT CONSULTATION PAPER, https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/ADR/ELI_ENCJ_ConsultationPaper.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

85. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation of August, 7th, 2019. URL:
https://www.uncitral.org/pdf/english/commissionssessions/51st-session/Annex_I.pdf